

המבוא לספרו של ראובן צור
Poetic Conventions as Cognitive Fossils
***(2017)**

מאת עורכי הסדרה הקוגניטיבית של Oxford University Press

לצורך הפיתוח של תיאוריית הפואטיקה הקוגניטיבית החלוצית שלו, עשה ראובן צור שימוש במגוון בלתי רגיל של מחקרים וגישות, כולל תורת הגשטלט בפסיכולוגיה, הפורמליזם הרוסי, הפילוסופיה האנליטית, תורת הסגנון ותיאוריות של פרוזודיה. מרשים עוד יותר הוא המגוון של המבנים הפואטיים, הסוגות והאסטרטגיות השיריות שעליהם הוא הפעיל את המתודולוגיות התיאורטיות והקונצפטואליות שלו. אלה כללו הן סוגיות בסיסיות והן היבטים של חריזה, סוגה, תבניות ארכיטיפיות, סגנונות תקופה וסימבוליזם של הגאי הדיבור. בספריו ובמאמריו יישם צור את התיאוריות שלו על שירה אנגלית, צרפתית, גרמנית, הונגרית, איטלקית, ספרדית ועברית, משירת המקרא, דרך שירת ימי הביניים והרנסנס, התקופה הקלאסית והרומנטית, ועד לשירה מודרנית ועכשווית. ספרו המונומנטלי *Toward a Theory of Cognitive Poetics*, שיצא לאור במהדורה שנייה מורחבת, מכיל פרקים על היבטים מורכבים של הריתמוס השירי, ועל סוגיות סבוכות במטפריקה השירית, שירת הגות ומצבי הכרה משתנים, תורת התרגום, סגנון ההכרעה של המבקר המובלע, והסוגיה המטרידה של הכשירות הביקורתית. הדוגמאות בספר *Poetic Conventions as Cognitive Fossils* לקוחות ממחקריו של צור על שירה אנגלית ביניימית ומודרנית, שירה צרפתית עתיקה, ביניימית ומודרנית, שירה גרמנית והונגרית, ושירה עברית ביניימית ומודרנית. יסודותיו האינטלקטואליים של הספר לקוחים מביקורת הספרות, בלשנות, פונולוגיה, פסיכולוגיה קוגניטיבית ואנתרופולוגיה – אם נזכיר רק את המקורות הכוללים ביותר.

צור מגדיר את הפואטיקה הקוגניטיבית כמתודולוגיה תיאורטית המסבירה כיצד שפת השירה וצורתה הספרותית מעוצבות ומוגבלות על ידי תהליכים קוגניטיביים אנושיים. את הפרק שחיבר עבור הספר *Cognitive Poetics: Goals, Gains and*

* תרגום לעברית: מיכאל גוגנהיים.

Gaps, בעריכת ברונה וואנדאלה (Brône and Vandaele), הוא פותח באנקדוטה על אודות האופן שבו האדם מעבר מידע:

ברוסיה הסובייטית נפוצה בדיחה ישנה על שומר בשער של מפעל, שבסופו של כל יום ראה פועל יוצא עם מריצה מלאה קש. כל יום הוא חיטט בתכולתה של המריצה אך מעולם לא מצא דבר חוץ מקש. יום אחד שאל את הפועל: "מה אתה מרוויח מזה שאתה לוקח הביתה את כל הקש הזה?" [ענה הפועל]: "את המריצות" (2009: 237).

מטרתו של צור בספרו את הבדיחה הזאת הייתה להציג את כללי הגשטלט הבסיסיים של דמות ורקע. אך הבדיחה בוודאי גם תואמת את אופיו ואת מחקריו של צור עצמו, שהשתדל למצוא דרכים חדשניות ובלתי מקובלות להשיג את מטרותיו. צור תמיד הבריח מריצות, בעוד אנו בדקנו את הקש. להלן נזכיר רק כמה מן המריצות התיאורטיות והמתודולוגיות הרבות שהוא הוציא במהלך השנים.

נועם חומסקי (Chomsky) שם לו למטרה לפתח מערכת כללים לשפה שתייצר את כל המשפטים התקינים מבחינה דקדוקית, ורק משפטים כאלה. במאמר שפרסמו בשנת 1966 בשם "Chaucer and the Study of Prosody", ניסו מוריס האלה וג'יי קייזר (Halle & Keyser) לעשות דבר דומה בעבור השירה האנגלית, קרי לפתח מערכת כללים שתחולל כל שורת שיר שקולה אפשרית, ורק כאלה. צור שם לב לכך שבשירה אנגלית מופיעות שורות רבות המפירות את המשקל וכי השורות הללו חולקות מאפיינים מסוימים. בעקבות זאת, הוא פיתח תיאוריה של כיצוע ריתמי המתמקדת בהסברת אפקטים פואטיים, ושגולת הכותרת שלה הייתה פרסום ספרו *Poetic Rhythm: Structure and Performance* (1998). בדומה לכך, בעוד המחקר הבלשני ניתח משקלים שיריים באמצעות כללי הטעמה פונולוגיים כדי להבחין בין הקבצות ריתמיות של עמודים ימביים או טרוכאיים, צור התמקד במקום זאת בתבניות הריתמוס של השורות. ממצאיו מסבירים בצורה מדויקת יותר את הנטייה להקבצות ימביות בשירה האנגלית. התיאוריה המטרית הפרצפטואלית שלו מבוססת על מחקר אמפירי שבו נעשה שימוש במשאבים הטכנולוגיים החדשים ביותר.

יכולתו של צור למקם מחקרים לשוניים בתוך פרספקטיבה רחבה יותר של מחקר בתחומים אחרים, והתמקדותו העקבית באופיו של הטקסט השירי, מבדילות את חיבוריו ממחקרים קוגניטיביים אחרים. המחקר הקוגניטיבי על המטפורה, למשל, בהשראת עבודותיהם של ג'ורג' לייקוף (Lakoff), מארק ג'ונסון (Johnson), ז'יל פוקונייה (Fauconnier) ומארק טרנר (Turner), נטה, חוץ מאשר כמה יוצאים מן הכלל הראויים לציון, להתמקד ביסודות המטפוריים של תהליכים קוגניטיביים קונבנציונליים. אך בשל כך, לא היו המחקרים הללו מסוגלים להאיר את התכונות

המבדילות בין שירה לפרוזה, או להסביר איך יכולים משוררים להשתמש באותה מטפורה ליצירת אפקטים שונים. צור, לעומת זאת, מספק הסברים משכנעים להבדלים שבין המטפורות, התלויים בהיבטים כגון היסודות ההרמוניים שבמטאפורות לעומת היסודות שאינם עולים בהן בקנה אחד, מובחנות נמוכה לעומת מובחנות גבוהה, מוקד מפוצל לעומת מוקד מאוחד, והאפקט הספרותי של העברה סינאסטית.

בספרו *Poetic Conventions as Cognitive Fossils*, צור נשען על רבים ממחקריו הקודמים כדי להראות איך צומחים סגנונות שיריים קונבנציונליים מעקרונות קוגניטיביים ולא דווקא תרבותיים. בעוד המחקר המסורתי מניח שניתן להסביר מוסכמות תרבותיות, וגם שיריות, על ידי מעקב אחר התפתחותם באמצעות מסירה חברתית, הרי צור מחפש את מקורותיה של המוסכמה השירית באילוצים הקוגניטיביים של המוח. הוא טוען, שבמרצת הזמן אנו הופכים יסודות אקספרסיביים מדי למאובנים של קישוט קוגניטיבי, למאפייני סגנון. במסורת הבלדה, למשל, מוסכמות כדוגמת מילות קריאה ופניות הופכות בתפיסה לנוסחאות קפואות של הסוגה.

בדומה לכך, מיקומה של הצורה בפנטמטר הימבי בשירה האנגלית (בדרך כלל אחרי המיצב הרביעי מתוך עשרה) נתפס, במודל של "ציד ההשפעות", כמושפע מהשירה הצרפתית. ואולם, מודל "האילוצים הקוגניטיביים" מייחס את העובדה שתופעה זו קיימת במסורות הצרפתית והאנגלית כאחד, לקיבולת הערוץ המוגבלת של הזיכרון קצרה-הטווח, שכתוצאה ממנה מחולקות השורות הללו לקטעים לא שווים באורכם, כאשר הקטע הקצר מופיע לפני הקטע הארוך, על פי עיקרון, שכבר הוכח שתקף גם בפרוזה האנגלית, ושמוסבר במחקרים מתועדים היטב בתחום התפיסה. צור מרחיב את עקרונות הניתוח של המקורות הקוגניטיביים של הצורה השירית לא רק למערכות הכתב המערביות, אלא גם לכתב החרטומים המצרי ולכתבים הסיני והיפני, להיבטים של הדימויים בשירת האהבה האנגלית והצרפתית בימי הביניים, לשירה המיסטית הנוסחתית העברית בימי הביניים, לציור המתחכם המטפיזי, לתיאוריות של תרגום שירה, לתיאוריה המודרנית של המטפורה, לפליטות פה ולתופעות של "עומד על קצה הלשון", וחושף את פעילותם ואת שיבוש פעילותם של מגננים פסיכולינגוויסטיים.

הספר *Poetic Conventions as Cognitive Fossils* מציב רף גבוה לעקרונות של למדנות אקדמית, רף מאתגר אך נגיש, הומניסטי במובן הטוב ביותר, גולת כותרת ראיה לקריירה של חוקר דגול. אנו שמחים להכיר בתרומה העצומה שראובן צור הרים לתחום הפואטיקה הקוגניטיבית בכרך החדש הזה בסדרה *Cognition and Poetics*.

אלכסנדר ברגס (Alexander Bergs)

מרגרט ה' פרימן (Margaret H. Freeman)

פטר שנק (Peter Schneck)
אכים שטפן (Achim Stephan)

הערה ביוגרפית: ראובן צור נולד בשנת 1932 בנוג'וואראד (Nagyvárad), טרנסילבניה (היום אֹרְדִיָאָה, רומניה). הוא בוגר האוניברסיטה העברית בירושלים בספרות אנגלית ועברית ובעל תואר דוקטור באנגלית מאוניברסיטת ססקס (Sussex). הוא פרופסור אמריטוס לספרות עברית ולתיאוריה ספרותית באוניברסיטת תל אביב. בשנת 2009 הוענק לו פרס ישראל לספרות כללית, ובשנת 2013 קיבל תואר דוקטור לשם כבוד מאוניברסיטת אוסנאברוק (Osnabrück).